

Inspel till forskningspropositionen från Sveriges unga akademi

Karriärvägar och rekrytering

Ett stabilt karriärsystem är förutsägbart, transparent och premierar högsta kvalitet.

- Öppen utlysning och tydliga, högt ställda kriterier vid anställning och befordran.
- Transparenta rekryterings- och befordringsprocesser främjar jämställdhet.
- Följ upp hur lärosätena inför biträdande lektorat.

Akademisk frihet

Akademisk frihet, integritet och kvalitet är grundläggande för lärosätenas oberoende roll som beskyddare av vetenskap och kunskap och som en kritiskt reflekterande kraft i samhället.

- Stärk lärosätenas oberoende.
- Majoritet av lärare/forskare i lärosätenas styrelser.
- Stärkt kollegialt ledarskap.

Forskningsfinansiering

Fri nyfikenhetsdriven forskning är avgörande för ny kunskap och samhällsutveckling. För att lyckas måste forskningsmedel fördelas i konkurrens och premiera hög vetenskaplig kvalitet.

- Öka budgeten för fria projektbidrag.
- Fördela en ökande andel av basanslagen i konkurrens.
- Använd basanslag för att finansiera tjänster.

Internationa- lisering och mobilitet

Genom mobilitet mellan länder och ämnen sprids kunskap och nya idéer, vilket främjar kvalitet.

- Räkna mobilitet som en merit.
- Sänk trösklarna för forskares mobilitet genom att låta statliga forskningsmedel används för utlandsvistelse och underlätta för forskare att ta med familj utomlands.

Innehåll

Sammanfattning	3
Långsiktiga förutsättningar för framgång	6
Rekrytering och karriärvägar	7
Ett sammanhållet karriärsystem	7
Biträdande lektor som kärna i ett kvalitetsdrivande karriärsystem	8
Stora skillnader mellan ämnesområden kräver flexibel högskoleförordning	8
Längre tidsspann efter disputation för att söka biträdande lektorat	8
Möjlighet att söka meriteringstjänst före disputation	9
Karriärvägar för kliniskt verksamma forskare	9
Provanställning av doktorander	9
Annan forskande personal	10
Finansiering av lärosätenas forskning	11
Fria projektbidrag	11
Strategiska satsningar	12
Basanslag	12
Annan offentlig forskningsfinansiering	12
Forskningsinfrastruktur	13
Kvalitet som ledstjärna	14
Utvärdering av forskningskvalitet	15
Bedömning av forskningskvalitet kopplat till fördelning av medel	15
Kriterier för bedömning av forskningskvalitet	15
Nationellt ramverk för att bedöma kvalitetsarbetet på lärosäten	16
Nationell utvärdering av forskningskvalitet	16
Internationalisering och mobilitet	18
Mobilitet	18
Mobilitet genom hela karriären	19
Sänk trösklarna för internationell mobilitet	19
Internationalisering av svenska lärosäten	19
Tillsättning av tjänster	19
Svenskspråkiga lärosäten och mobilitet	19
Det europeiska samarbetet	19
Jämlikhet och jämställdhet	20
Jämställd och jämlik karriär	20
Jämställdhetsintegrering	21
Jämställdhetsintegrering och begreppet akademisk excellens	21

SVERIGES UNGA AKADEMI är en tvärvetenskaplig akademi för ett urval av de bästa yngre forskarna i Sverige. Akademin är en oberoende plattform som ger yngre forskare en stark röst i den forskningspolitiska debatten och som arbetar med att föra ut forskning till barn och unga. Inom akademien möts yngre forskare över lärosätes- och ämnesgränser. Akademin bildades 2011 på initiativ av Kungl. Vetenskapsakademien och har idag cirka 35 ledamöter valda på fem år. Kontakt: VD Anna Wetterbom, anna.w@sverigesungaakademi.se

---

Breddad studentrekrytering	22
Samverkan	23
En bredare definition av samverkan	23
Utvärdering av samverkan	23
Öppen vetenskap	25
Öppen tillgång till vetenskapliga publikationer och <i>open access</i> -publicering	25
Öppen tillgång till forskningsdata	26
Inkludera alla ämnesområden	26
Andra aspekter av öppen vetenskap	26
Lärosätens roll i en föränderlig värld	27
Lärosätens och forskarnas autonomi	28
Stiftelser som alternativ organisationsform för lärosäten	28
Stärkt lagskydd för högre utbildning	28
Värna den akademiska friheten nationellt och internationellt	29
Stöd till forskare som utsätts för hot	29
Ett starkt kollegialt ledarskap	30
Sammansättning av lärosätets styrelse och andra beslutande organ	30
Val av rektorer och andra formellt utsedda akademiska ledare	30
Åtgärder för att stärka det kollegiala ledarskapet	31
Högre utbildning	32
Kopplingen mellan forskning och utbildning	32
Samarbete mellan lärosäten	32
Lärosätens roll för högre utbildning, livslångt lärande och kompetensförsörjning	33
Lärosätens roll för Agenda 2030 och de globala hållbarhetsmålen	34

Sammanfattning

Svensk högre utbildning och forskning ska utmärka sig genom att hålla högsta kvalitet och vara fri – bara då kan Sverige på allvar konkurrera globalt med framstående forskning som gynnar samhället. På lärosätetsnivå kräver detta långsiktiga och stabila förutsättningar, en hög grad av autonomi för både lärosätet och forskaren, samt en kultur som premierar kvalitet. Sveriges unga akademi (SUA) har identifierat fyra avgörande områden där regeringen skyndsamt behöver vidta åtgärder.

1. Karriärvägar och rekrytering är nyckelfrågor

Tjänster som attraherar de mest lovande talangerna och ger dem nödvändiga resurser för att satsa på djärva och nyskapande projekt är en förutsättning för framstående forskning. När meriteringstjänsten biträdande lektor infördes i högskoleförordningen 2017 var det ett första viktigt steg mot ett sammanhållet karriärsystem. För att rekrytera framgångsrika yngre forskare med potential att bli ledande inom sina ämnesområden – d.v.s. sådana personer som lärosätena vill satsa på långsiktigt – är det nu av yttersta vikt att reformen fullföljs genom att lärosätena utlyser tjänster som biträdande lektor.

Rekrytering och befordran av lärare och forskare är en nyckelfråga för ett framgångsrikt forskningssystem. SUA anser att alla tjänster som forskare och lärare ska rekryteras i konkurrens genom öppna utlysningar med tydliga kriterier. Tjänsten biträdande lektor innebär rätt till prövning för befordran till lektor och även den processen måste vara transparent. Utvärderingen ska ske mot högt ställda kriterier så att det görs en reell prövning av kompetens och excellens. På så vis främjas kvalitet, mobilitet mellan lärosäten och inte minst jämställdhet. Lärosätena måste även säkerställa att tjänsterna har konkurrenskraftiga villkor jämfört med andra sektorer i samhället.

Syftet med meriteringstjänsten biträdande lektor är att Sverige ska kunna konkurrera om de bästa kandidaterna nationellt och internationellt. Av den anledningen vill SUA att regeringen ser över högskoleförordningen så att de biträdande lektoraten blir bättre anpassade till internationell praxis för olika ämnesområden. Tidsspannet för att söka biträdande lektorat bör öka från fem till sju år efter disputation, och det bör samtidigt bli möjligt att söka tjänsten innan avlagd doktorsexamen (villkorat att examen är godkänd då tjänsten tillträds). Sverige anpassar sig därmed till internationell norm där många naturvetenskapliga, tekniska och medicinska ämnen har en längre period för meritering efter doktorsexamen (s.k. postdok), medan de bästa samhällsvetarna internationellt ofta erbjuds meriteringstjänst redan innan avlagd doktorsexamen. Praxis skiljer sig mycket mellan olika forskningsområden och högskoleförordningen behöver därför vara flexibel. För att främja klinisk forskning är det nödvändigt med två ytterligare ändringar i högskoleförordningen. Dels måste det bli möjligt att kombinera tjänsten biträdande lektorat med en klinisk tjänst, och dels bör kliniskt arbete utgöra skäl för avräkningsbar tid vid anställning och eventuell förlängning av tjänsten biträdande lektorat.

2. Forskningsfinansiering

I en tid då vetenskap ifrågasätts och kunskap ibland förvanskas är det viktigt att staten fortsätter satsa stort på kunskapsproduktion och forskning. Nyfikenhetsdriven forskning där forskare förutsättningslöst söker ny kunskap är grunden för ett kunskapsamhälle med hög takt av innovation och utveckling. Det finns också en grundläggande längtan hos mänskligheten att ta reda på hur vår omvärld fungerar bara för nöjet att veta. För att Sverige ska fortsätta vara en internationellt konkur-

renskraftig forskningsnation som bidrar till att lösa morgondagens utmaningar (beskrivna bl.a. i FN:s hållbarhetsmål) måste hög kvalitet vara ledstjärnan för all statlig forskningsfinansiering. SUA anser att forskningsmedel – såväl basanslag som projektmedel – ska fördelas i transparenta processer vars ändamål är att främja den mest framstående forskningen.

Möjligheten att söka ny kunskap utan krav på omedelbart nyttiggörande och vinst gör lärosätena unika och därför har staten ett särskilt ansvar för att finansiera grundforskning. Det är omöjligt att idag avgöra vilken kunskap som behövs i framtiden och därmed är det kontraproduktivt att styra forskningens inriktning alltför mycket. SUA anser att en större andel av de statliga forskningsfinansiärernas budget ska gå till fria projektbidrag istället för till riktade satsningar. Projektbidrag som fördelas i konkurrens är kvalitetsdrivande och bidrar på ett avgörande sätt till förnyelse genom att det är den bästa forskningsidén och forskaren som får medel, inte den som har störst nätverk eller är kompis med rätt personer. Konkurrensutsatta fria projektbidrag gynnar på så vis yngre forskare, motverkar nepotism och främjar jämställdhet. Det ger möjlighet att pröva egna idéer och etablera en ny, självständig forskningslinje. Egna medel ger frihet för den yngre forskaren!

Basanslag för forskning är viktiga för att bygga långsiktigt starka forskningsmiljöer på lärosätena. En central del i det är att lärosätena finansierar tjänster som biträdande lektor, lektor och professor. Fördelning av basanslag till lärosätena måste ske utifrån kriterier som främjar högsta kvalitet och inte underordnas andra politiska mål. Komprometteras den vetenskapliga kvaliteten riskerar Sverige att snabbt tappa i konkurrenskraft globalt. För att skapa starka, konkurrenskraftiga forskningsmiljöer anser SUA att en ökande andel av basanslagen ska fördelas i konkurrens, baserat på vetenskaplig kvalitet. På så vis styrs medlen till den bästa forskningen – och utbildningen – oavsett på vilket lärosäte i landet den bedrivs. Även fördelningen av basanslag inom lärosätet måste ske med vetenskaplig kvalitet som ledstjärna och genom transparenta processer. Vår erfarenhet är att det inte alltid fungerar så. Först när de processerna finns på plats förespråkar SUA ökade basanslag till lärosätena. Medel till ökade basanslag får inte tas från forskningsråden utan kan antingen skjutas till som en särskild satsning, genom att slopa produktivitetsavdraget eller genom att använda vinsten från lärosätenas hyresvärd Akademiska Hus.

3. Akademisk frihet

Akademisk frihet, integritet och kvalitet är grundläggande akademiska kärnvärden och en förutsättning för lärosätenas oberoende roll som beskyddare av vetenskap och kunskap och som en kritiskt reflekterande kraft i samhället. SUA anser att den akademiska friheten bäst främjas genom att lärosätenas och forskarnas autonomi stärks i relation till den politiska makten, samt att högre utbildning ges samma juridiska skydd som forskningen redan har. Regeringen bör utreda lärosätenas organisationsform, särskilt möjligheten för lärosäten att drivas som stiftelser eller annan form än som myndigheter. Internationellt bör Sverige stå upp för akademisk frihet genom att markera mot länder som inskränker lärosätenas och forskarnas frihet.

För att upprätthålla akademiska kärnvärden och en hög kvalitet på forskning och utbildning krävs ett starkt kollegialt ledarskap på alla nivåer på lärosätena. Detta är den traditionella formen för ledarskap inom akademien men har utmanats och utarmats genom en ökad byråkratisering och allt starkare linjestyrning. SUA anser att det kollegiala ledarskapet måste återerövas och vara den primära styrformen på lärosätena. Lärosätenas ledarskap måste vila på vetenskaplig legitimitet och kollegialitet, d.v.s. att kollegiet av lärare och forskare själva väljer vilka som ska företräda dem. SUA anser därför att högskoleförordningen ska ändras så att en majoritet av lärosätets styrelseledamöter utses av kollegiet (biträdande lektorer, lektorer och professorer) och att den kollegiala representationen ska vara i majoritet. Även rektorerna ska vara valda av kollegiet och ha starka vetenskapliga och pedagogiska meriter.

4. Internationalisering och mobilitet

Internationalisering och mobilitet mellan länder, lärosäten och ämnesområden leder till högre kvalitet i forskning och undervisning genom att idéer och kunskap sprids. SUA anser därför att mobilitet ska ges högt meritvärde vid tjänstetillsättning och tilldelning av forskningsmedel.

Internationalisering är en nyckelfråga för svensk forskning och SUA vill särskilt lyfta yngre forskares roll. Många yngre forskare tillbringar en tid efter disputationen utomlands (s.k. postdok) vilket stimulerar till nya idéer, att lära sig nya tekniker och metoder, och personlig utveckling och mognad som forskningsledare. Det är viktigt för såväl forskningssystemet som för individen. För att underlätta för yngre forskare att kombinera karriär och familjeansvar bör statliga forskningsmedel kunna användas för att finansiera kostnader för medföljande familj. Åtgärden är viktig för att främja både jämställdhet och kvalitet. Mobilitet är viktigt även senare i karriären och SUA uppmanar forskningsfinansiärer och lärosäten att på olika sätt stödja sabbatsvistelser (s.k. sabbaticals).

Sverige är ett litet land som är beroende av att inhemska studenter och forskare reser ut och tar med sig nya idéer och kunskap tillbaka, och likaså av ett tillflöde av studenter och forskare från andra länder som berikar svenska lärosäten. För att underlätta för forskare och studenter att komma hit måste staten fortsätta att förenkla och snabba på hanteringen av visum och uppehållstillstånd.

Stabil statlig forskningsfinansiering är nödvändig för fortsatt kunskapsuppbyggnad i Sverige, vilket i kortare perspektiv leder till ökad internationell konkurrenskraft och att vi kan adressera globala samhällsutmaningar. Detta behövs för att vi i längden ska kunna bidra till en bättre värld, och om vi – Sveriges yngre forskare – får de förutsättningar som krävs lovar vi att göra vårt allra bästa!

Långsiktiga förutsättningar för framgång

Rekrytering och karriärvägar

Ett förutsägbart och transparent karriärsystem som premierar hög vetenskaplig kvalitet är en förutsättning för att Sverige ska fortsätta vara en framgångsrik forskningsnation. Det är också nödvändigt för att lärosäten ska lyckas locka forskarbegävningar att satsa på en forskarutbildning och en akademisk karriär.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- i en framstående forskningsnation krävs karriärvägar som identifierar de mest lovande talangerna och ger dem nödvändiga resurser för att kunna satsa på banbrytande och nyskapande projekt. Därför krävs ett sammanhållet karriärsystem som främjar forskning av högsta kvalitet och möjliggör mobilitet mellan lärosäten, ämnen och samhällssektorer.
- reformen 2017 när meriteringstjänsten biträdande lektor infördes i högskoleförordningen är mycket positiv, för att den ska få full effekt behövs dock mindre förändringar.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- regeringen följer upp införandet av meriteringsanställningen biträdande lektor,
- högskoleförordningen ändras så att tjänsten biträdande lektor kan sökas upp till sju år efter disputation,
- högskoleförordningen ändras så att meriteringstjänst kan sökas innan avlagd doktorsexamen (med villkoret att examen är godkänd när tjänsten tillträds),
- högskoleförordningen ändras så att kliniskt arbete anges som ett särskilt skäl vid anställning och eventuell förlängning av biträdande lektorat,
- högskoleförordningen ändras så att det blir möjligt för kliniskt verksamma forskare att kombinera biträdande lektorat med klinisk tjänst,
- högskoleförordningen ändras för att möjliggöra provanställning för doktorander.

Ett sammanhållet karriärsystem

Ett lärosätes viktigaste tillgång är dess lärare och forskare och rekrytering är en nyckelfråga för alla lärosäten. Att alla tjänster – från doktorand till professor – annonseras ut och tillsätts i öppen konkurrens bör vara en självklarhet då det främjar kvalitet, mobilitet och jämställdhet samtidigt som det motverkar nepotism och stagnation. Sveriges unga akademi (SUA) anser att kriterierna vid all rekrytering och befordran¹ ska vara högt ställda och kända i förväg. På så vis blir processerna kvalitetsdrivande och transparenta. Externa sakkunniga, företrädesvis anonyma, bör användas, och besluten bör fattas på fakultetsnivå eller högre för att undvika jäv.

Vid alla rekryteringar utgör bedömningen av kandidaterna endast en del i processen. Det är lika viktigt med tydliga processer för val av ämne för utlysningen, förslag till sakkunniga, finansiering av anställningen och initiativ för att starta ett befordrings- eller rekryteringsärende. Eftersom rekrytering och befordran är viktiga ur ett jämställdhets- och jämlikhetsperspektiv bör de processerna kvalitetssäkras som en del i lärosätets jämställdhetsintegrering (se också kapitlet ”Jämlikhet

¹ Från biträdande lektor till lektor samt från lektor till professor.

och jämställdhet”) och granskas som en del i det nationella ramverket för lärosätenas kvalitetsarbete. För att säkerställa att rekrytering och befordran sker korrekt, och för att markera vikten av dessa processer, bör rektor ha det yttersta ansvaret.

Biträdande lektor som kärna i ett kvalitetsdrivande karriärsystem

Sverige har länge saknat ett sammanhållet karriärsystem vilket lett till svårigheter att attrahera och behålla lovande yngre forskare. 2017 togs ett viktigt steg när meriteringstjänsten biträdande lektor infördes i högskoleförordningen. Avsikten med tjänsten är att ge framstående yngre forskare möjlighet att meritera sig för att prövas för befordran till lektor och på sikt även professor, om forskaren uppfyller kraven för detta. SUA välkomnar reformen och ser stora potentiella vinster för forskningssystemet om den genomförs på ett ansvarsfullt sätt på lärosätena. För att reformen ska vara kvalitetsdrivande måste såväl rekrytering som prövning inför eventuell befordran till lektor ske genom transparenta processer med tydliga och högt ställda kriterier. SUA anser att det är viktigt att bara de främsta biträdande lektorerna befordras, annars kommer lärosätena att tveka om att utlysa tjänster som biträdande lektor eller att satsa på externa kandidater från andra institutioner än den egna. SUA har utarbetat ett förslag² på en modell för att utvärdera biträdande lektorer inför eventuell befordran som vi uppmanar alla lärosäten att implementera.

Att lärosätena utlyser tjänster som biträdande lektor är en förutsättning för att karriärreformen ska få effekt nationellt. Eftersom tjänsten biträdande lektor är grundläggande i karriärsystemet är det också avgörande att implementeringen sker på ett kvalitetssäkert och ansvarsfullt sätt, så att reformen blir stabil över tid. SUA:s erfarenhet är att det skiljer stort mellan olika lärosäten och vi föreslår därför att regeringen under mandatperioden utreder hur reformen har fungerat. Det är särskilt viktigt att följa upp jämställdheten för dessa tjänster eftersom en skev könsfördelning bland biträdande lektorer fortplantar sig hela vägen till professorsnivå.

Stora skillnader mellan ämnesområden kräver flexibel högskoleförordning

Hur den förväntade karriärvägen för en nydisputerad forskare ser ut varierar stort mellan olika vetenskapliga områden och påverkas av hur karriärsystemen ser ut i andra länder. Tiden efter disputation är en period då den yngre forskaren i regel byter institution för att frigöra sig från sin handledare, lära sig nya metoder och ämnesområden och meritera sig för en fortsatt akademisk karriär. Ofta innebär det att forskaren söker sig utomlands för en period. Inom många ämnesområden innebär den här perioden att forskaren är anställd som postdok (ex. medicin och naturvetenskap) medan det inom några områden (ex. samhällsvetenskap) istället är praxis att de högst meriterade doktoranderna anställs direkt på en tjänst som biträdande lektor. För att kunna konkurrera om de bästa yngre forskarna inom *alla* ämnesområden, nationellt och internationellt, krävs att svenska lärosäten har möjlighet att hantera att det råder olika praxis inom olika områden. SUA föreslår därför två ändringar i högskoleförordningen: dels att tidsspannet för att söka biträdande lektorat efter disputation ökar från fem till sju år och dels att det blir möjligt att söka meriteringstjänst innan doktorsexamen. Förslagen är nödvändiga för att möta komplexiteten i karriärsystemet där olika ämnesområden skiljer sig åt så mycket att det inte går att stöpa alla i samma form. Även kliniskt verksamma yngre forskare missgynnas med nuvarande utformning av högskoleförordningen och vi föreslår därför ändringar som möjliggör att kombinera biträdande lektorat och klinisk tjänst.

Längre tidsspänn efter disputation för att söka biträdande lektorat

Högskoleförordningen anger idag att meriteringstjänsten biträdande lektor kan sökas upp till fem år efter disputation, medan SUA anser att tidsspannet måste öka till sju år. Det är nödvändigt för att forskare inom områden där internationell praxis är en längre postdok-period utomlands ska kunna konkurrera om biträdande lektorat. Ett längre tidsspänn ger möjlighet till ökad mobilitet mellan lärosäten, ämnesområden och samhällssektorer. Mobilitet innebär en nystart och det tar

² Sveriges unga akademi (2018) *Dags för en tydlig process för befordran till lektor*, Curie

lite tid för forskaren att bli produktiv i sin nya miljö, men på längre sikt leder mobilitet till ökad kreativitet, produktivitet och högre kvalitet i forskningen. Den snäva tidsramen på fem år premierar felaktigt att yngre forskare stannar kvar i en invand miljö istället för att vidga sina horisonter och våga välja innovativa projekt som kan leda till verkligt banbrytande forskning. Ett flexibelt tids-
spann upp till sju år harmoniserar även bättre med internationell standard samt med de regler som flera finansiärer (t.ex. Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, Europeiska forskningsrådet (ERC) och Vetenskapsrådet) tillämpar för sina rekryterings- och etableringsprogram.

Möjlighet att söka meriteringstjänst före disputation

Idag är endast sökande med *avlagd* doktorsexamen behörig att söka meriteringstjänster (postdok³ och biträdande lektorat) i Sverige. Detta får negativa konsekvenser för ett mindre antal ämnesområden där praxis är att de bästa doktoranderna söker meriteringstjänst redan *innan* avlagd examen (anställningen villkoras med att personen avlägger doktorsexamen innan tjänsten tillträds). Anledningen är att i USA, liksom stora delar av Europa och Asien, är det vanligt med rekryteringscykler där tjänster som biträdande lektorat annonseras samtidigt en gång per år. Idag har svenska lärosäten svårigheter att rekrytera framstående yngre forskare inom samhällsvetenskapliga ämnen eftersom de redan fått en meriteringstjänst utomlands när de disputerat och är behöriga att söka ett biträdande lektorat i Sverige. Detta leder till att Sverige tappar i internationell konkurrenskraft och får svårt att locka de mest framstående yngre forskarna att påbörja en karriär här. (Läs mer om konsekvenserna för svensk konkurrenskraft och internationalisering i kapitlet ”Internationalisering och mobilitet”). Det är därför angeläget att högskoleförordningen ändras så att meriteringstjänster kan sökas även av personer som inte har en formell doktorsexamen vid sista ansökningsdatum.

Karriärvägar för kliniskt verksamma forskare

För forskare vid medicinska fakulteter är det vanligt att kombinera forskning och klinisk tjänstgöring, vilket gör att det är i princip omöjligt att hinna meritera sig vetenskapligt för att kunna konkurrera om ett biträdande lektorat inom fem år efter disputation. Högskoleförordningen anger att även den som avlagt doktorsexamen tidigare än inom fem år kan komma ifråga för anställning som biträdande lektor om det finns *särskilda skäl*. Problemet är att de särskilda skälen inte inkluderar klinisk tjänstgöring. Effekten av detta är att kliniskt aktiva professioner sällan kan söka biträdande lektorat vilket allvarligt försvårar den klinisknära forskningen som är viktig för hälso- och sjukvården. SUA föreslår därför att högskoleförordningen ändras så att kliniskt arbete anges som ett särskilt skäl vid anställning och eventuell förlängning av biträdande lektorat.

Möjligheten till kombinationstjänster för kliniskt verksamma forskare som delar sin tid mellan forskning och klinik är helt central. I högskoleförordningen anges idag att det är möjligt med förenade anställningar mellan universitet och sjukvårdsenhet för lektorer och professorer. Däremot nämns inte biträdande lektorer, vilket lett till att det på många lärosäten är omöjligt att kombinera biträdande lektorat med en klinisk tjänst. Detta riskerar att snabbt urholka kvaliteten i den kliniska forskningen och SUA anser att detta måste lösas genom att högskoleförordningen ändras.

Exemplet här rör kliniskt verksamma forskare, men liknande problem finns även för andra professioner som bedriver forskning på deltid, bl.a. lärare, och om regeringen menar allvar med att forskning ska ske i samverkan med det omgivande samhället så behöver möjligheten att kombinera biträdande lektorat med annan tjänst utanför lärosätet utredas.

Provanställning av doktorander

Regelverket för forskarstuderande har successivt skärpts genom att antagningsprocessen har formaliserats samtidigt som utbildningsbidrag och stipendier har tagits bort till förmån för dok-

³ Postdok regleras genom kollektivavtal och inte i högskoleförordningen, men samma problematik – att det inte går att ansöka före avlagd examen – gäller även för postdok.

torandanställning. Detta är välkomna åtgärder för att skapa trygghet för doktorander. Baksidan är att det finns begränsade möjligheter att avsluta en forskarutbildning i förtid, vilket beror på att doktoranden både är anställd och antagen som forskarstudent. SUA anser därför att det är nödvändigt att skapa lagliga förutsättningar för provanställning för doktorander, i likhet med vad som används på övriga arbetsmarknaden. En sådan modell fyller flera viktiga syften. Doktoranden får möjlighet att prova på forskning som yrkesbana och kan sluta efter ett halvår om hen inte trivs, utan det stigma som kan förknippas med att ”hoppa av” i förtid. Det är också en chans för båda parter att lära känna varandra inför ett långt och ömsesidigt åtagande. För forskningsledaren öppnar det för att våga satsa på talanger från andra lärosäten och länder, vilket ökar mobilitet och internationalisering samtidigt som internrekryteringarna minskar. Med laglig provanställning minskar även risken att lärosätena använder sig av alternativa metoder och anställer s.k. skuggdoktorander under en provotid, och därmed ökar transparensen och förutsägbarheten i karriärsystemet.

Annan forskande personal

Inom många ämnesområden (främst naturvetenskap, teknik och medicin) bedrivs forskning inom stora grupperingar och det finns behov av högt kvalificerade forskare som driver och deltar i forskning men som inte aspirerar på en karriär som forskningsledare och professor. Den här typen av personer är viktiga dels i forskningsprojekt och dels vid forskningsinfrastrukturer. För att behålla sådana personer behövs en alternativ karriärväg som s.k. *staff scientist*, vilket är vanligare i bl.a. USA. SUA anser att lärosätena bör se över hur denna grupp av forskare anställs och ges möjlighet till fortsatt utveckling.

Finansiering av lärosätenas forskning

Fri nyfikenhetsdriven forskning av hög kvalitet är grunden för ny kunskap, innovation och samhällets utveckling. Det är också avgörande för att Sverige ska kunna vara en internationellt konkurrenskraftig forskningsnation och för att möta framtidens globala utmaningar.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- möjligheten att söka ny kunskap utan krav på snabba resultat och vinster gör lärosätena unika och därför har staten ett särskilt ansvar för att finansiera grundforskning,
- statliga forskningsmedel – såväl projektbidrag som basanslag – ska fördelas i transparenta processer med tydligt uppdrag att främja kvalitet och den mest framstående forskningen,
- det är positivt att Sverige har flera privata forskningsfinansiärer som kompletterar statens forskningsfinansiering, mångfalden ger utrymme för diversifierad forskning och minskar riskerna för att tillfälliga politiska trender får alltför stort genomslag.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- en större andel av budgeten för de statliga forskningsfinansiärerna ska gå till fria projektbidrag och mindre till riktade satsningar,
- en ökande andel av basanslagen fördelas i konkurrens,
- regeringen ställer krav på lärosätena att införa tydliga och transparenta processer för den interna fördelningen av basanslagen,
- en eventuell ökning av basanslagen finansieras genom att nya statliga medel skjuts till, alternativt genom att produktivitetsavdraget slopas eller att en del av vinsten från Akademiska Hus används,
- alla former av offentliga FoU-medel bör fördelas utifrån transparenta och tydliga kriterier som premierar hög forskningskvalitet.

Fria projektbidrag

Den vetenskapliga kvaliteten bör vara vägledande när staten fördelar forskningsmedel. Sveriges unga akademi (SUA) är därför varma anhängare av s.k. fria projektbidrag från forskningsråden – med Vetenskapsrådet (VR) i spetsen – där forskaren i sin ansökan formulerar en projekttidé vars bärkraft och originalitet granskas av sakkunniga inom samma ämne. Projektbidrag som fördelas i konkurrens är kvalitetsdrivande och bidrar på ett avgörande sätt till förnyelse och forskningsresultat som är vitala för att lösa samhällets stora problem. Forskningsråden har väl utarbetade processer för att bedöma ansökningar om projektmedel och deras arbete har högt anseende inom sektorn. De har under flera år framgångsrikt arbetat för att fördelningen av projektmedel ska ske jämställt. På så vis säkerställs att det är den bästa forskningsidén och den bästa forskaren som får medel, inte den som har störst nätverk eller är kompis med rätt personer. Konkurrensutsatta fria projektbidrag gynnar på så vis yngre forskare, motverkar nepotism och främjar jämställdhet. Den här formen av finansiering är därför ett oslagbart sätt att stödja forskarinitierade projekt och forskning av högsta kvalitet. Den ger stor flexibilitet och möjlighet för forskare att ta sig an nya frågeställningar och

samhällsutmaningar. Egna projektmedel främjar även mobilitet genom att förenkla för forskaren att byta lärosäte eller institution, vilket i sin tur uppmuntrar lärosätena att skapa gynnsamma och stöttande förhållanden. Att få sitt första egna projektbidrag beviljat är ett viktigt steg för yngre forskare på väg att etablera sig som självständiga forskningsledare. Det ger möjlighet att pröva sina egna idéer och etablera en egen forskningslinje utan att vara beroende av en äldre kollega.

Strategiska satsningar

När VR analyserat fördelningen av fria projektbidrag över tid⁴ visar det sig att forskarsamhället är bra på att tidigt identifiera angelägna och samhällsrelevanta forskningsområden, som t.ex. klimatforskning och artificiell intelligens. SUA anser därför att regeringen bör vara restriktiv med riktade satsningar, då de riskerar att låsa forskningen till särskilda områden och konstellationer över lång tid istället för att tillåta ett flexibelt angreppssätt. Om större strategiska satsningar genomförs är det viktigt att de definieras brett och att det faktiska innehållet utformas i samarbete med forskarna. En annan viktig aspekt att beakta med större strategiska satsningar är att processen för utlysning och tilldelning av medel är jämställd. Historiskt sett har strategiska satsningar ofta missgynnat kvinnor⁵.

Basanslag

Basanslag för forskning är viktiga för att lärosätena ska kunna bygga långsiktigt starka forskningsmiljöer. Medlen bör användas för att finansiera tjänster och tillhandahålla nödvändig infrastruktur⁶. En viktig åtgärd är att lärosätena finansierar tjänster som biträdande lektor, lektor och professor för de mest framstående forskarna.

För att Sverige ska fortsätta vara ett land med forskning och utbildning av hög klass måste tilldelningen av basanslag ske utifrån kriterier som främjar hög kvalitet och inte underordnas andra politiska mål, som t.ex. att kortsiktigt stödja en region, del av näringslivet eller liknande. Om den vetenskapliga kvaliteten komprometteras riskerar Sverige att snabbt tappa i konkurrenskraft globalt. För att skapa starka, konkurrenskraftiga forskningsmiljöer i Sverige anser SUA att en ökande andel av basanslagen ska fördelas i konkurrens mellan lärosätena, med vetenskaplig kvalitet som avgörande faktor. På så vis styrs mer medel mot den bästa forskningen och utbildningen, oavsett på vilket lärosäte eller var i landet den bedrivs. Läs mer i kapitlet ”Utvärdering av forskningskvalitet”. Även fördelningen av basanslag inom lärosätet måste ske genom transparenta processer och med vetenskaplig kvalitet som ledstjärna. SUA:s erfarenhet är att det inte alltid fungerar så. Först när de processerna finns på plats förespråkar SUA ökade basanslag till lärosätena. Medel till ökade basanslag får dock inte tas från forskningsråden, utan bör antingen skjutas till som en särskild satsning, genom att slopa produktivtetsavdraget eller genom att använda vinsten från lärosätenas hyresvärd Akademiska Hus.

Annan offentlig forskningsfinansiering

Utöver forskningsråden fördelar även ett stort antal myndigheter, samt regioner och landsting, medel till forskning och utveckling (FoU). Även dessa medel bör fördelas i konkurrens och utifrån tydliga kriterier som är kvalitetsdrivande.

⁴ Vetenskapsrådet (2019) *Vägval för framtidens forskningssystem – Kunskap, kvalitet och integritet*

⁵ Sandström U. et al. (2010) *Hans Excellens: om miljardsatsningarna på starka forskningsmiljöer*

⁶ Begreppet *infrastruktur* används här i bred bemärkelse för att beskriva såväl bibliotek och labbmiljöer lokalt, som tillgång till stora forskningsinfrastrukturer nationellt och internationellt.

Forskningsinfrastruktur

Forskare inom många ämnesområden är beroende av avancerad forskningsinfrastruktur. Databaser, arkiv, forskningsanläggningar, biobanker, och datorcentra är exempel på forskningsinfrastruktur som skapar förutsättningar för världsledande forskning i Sverige.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- satsningar på forskningsinfrastruktur ska vara vetenskapligt motiverade och bidra till världsledande forskning,
- de kraftigt ökade kostnaderna för internationell forskningsinfrastruktur riskerar att dränera finansieringen av nationell forskningsinfrastruktur.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- om andra motiv än vetenskapliga behov ligger till grund för investeringar i forskningsinfrastruktur ska de inte belasta statens forskningsbudget,
- regeringen utreder hur ansvar och kostnader för forskningsinfrastruktur fördelas mellan regeringen, Vetenskapsrådet och lärosätena, samt utvärderar nyttan av Sveriges internationella åtaganden.

Vetenskapsrådet (VR) har ett nationellt uppdrag att prioritera och finansiera både nationell och internationell forskningsinfrastruktur. Kostnaderna för det senare har ökat kraftigt de senaste åren vilket lett till en situation där VR själva säger att *”Kostnadsökningar för att delta i avancerade internationella infrastrukturer i kombination med en svag svensk krona gör det omöjligt för Vetenskapsrådet att fortsatt utveckla den nationella forskningsinfrastrukturen.”*⁷ Detta oroar SUA. Om VR retirerar från sitt ansvar att finansiera nationell infrastruktur kommer det att bli omöjligt att bedriva framstående forskning inom flera ämnesområden i Sverige väldigt snart. En annan överhängande risk är att kostnaderna för infrastruktur istället dränerar VR:s budget för projektbidrag, vilket vore extremt olyckligt.

VR var länge den huvudsakliga statliga finansiären av forskningsinfrastruktur men efter att VR ändrade sin finansieringsmodell 2015 har en betydande del av kostnaderna flyttats till lärosätena. SUA anser att en sådan omfattande omfördelning av medel inom forskningssystemet måste diskuteras och beslutas nationellt och inte på omvägar som sker nu. Vi anser därför att regeringen snarast bör tillsätta en utredning som adresserar rollfördelning och finansiering av forskningsinfrastruktur på alla nivåer (lokalt, nationellt, internationellt), vilken nytta svenska forskare och Sverige har av medlemskap i olika internationella forskningsinfrastrukturer, samt balansen mellan bidrag till infrastruktur och forskningsprojekt. En grundläggande princip måste vara att satsningar på forskningsinfrastruktur bygger på vetenskapligt motiverat behov och om Sverige engagerar sig i anläggningar av andra skäl än de vetenskapliga så ska kostnaderna inte belasta statens forskningsbudget.

⁷ Vetenskapsrådet (2019) *Vägval för framtidens forskningssystem – Kunskap, kvalitet och integritet*

Kvalitet som ledstjärna

Utvärdering av forskningskvalitet

Utvärdering och kvalitetssäkring är viktiga kvalitetsdrivande verktyg. Då all utvärdering tar tid från kärnverksamheten bör målet vara att inom forskningssystemet göra färre men skarpare utvärderingar.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- bedömning och utvärdering av forskningskvalitet fyller ett viktigt syfte som en del i tilldelning av medel – till lärosäten och individer – och för att följa upp hur medlen används och säkerställa att den bästa forskningen finansieras,
- utvärderingar måste ha ett tydligt syfte när de initieras så att de verkligen leder till ökad kunskap som kan omsättas i handling.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- sakkunnigbedömning ska utgöra grunden för all kvalitetsbedömning på såväl individ-, forskargrupp-, ämnes-, lärosätes-, som landnivå,
- UKÄ:s föreslagna ramverk för kvalitetsutvärdering får ett tydligt fokus på att främja framstående forskning, samt kompletteras med regelbundna nationella utvärderingar av forskningskvaliteten vid olika lärosäten och ämnesområden,
- antalet utvärderingar i forskningssystemet begränsas genom ökad samordning mellan lärosäten och myndigheter.

Bedömning av forskningskvalitet kopplat till fördelning av medel

Sveriges unga akademi (SUA) förespråkar att forskningsmedel fördelas i konkurrens på såväl individ- som organisationsnivå. Att fördela basanslag för forskning till lärosäten baserat på kvalitetsindikatorer innebär att staten premierar forskning av hög kvalitet. SUA anser därför att en ökande andel av basanslagen för forskning bör fördelas i konkurrens. För bästa effekt bör utvärdering ske genom att jämförbara institutioner utvärderas mot varandra och mot internationell standard. Om utvärderingen grundas på kloka kriterier leder det till en kultur inom lärosätena som fostrar och premierar kvalitet.

Kriterier för bedömning av forskningskvalitet

Många viktiga processer – fördelning av basanslag till lärosäten, tjänstetillsättning och tilldelning av forskningsmedel på individnivå – bygger på utvärdering av forskningskvalitet. För att upprätthålla förtroendet för dessa processer är det avgörande att bedömningskriterierna är transparenta, kända i förväg och relativt stabila över tid. Under de senaste åren har det pågått en livlig diskussion, både i Sverige och utomlands, om hur bedömning av forskningskvalitet påverkar den forskning som bedrivs och publiceras. En aspekt som ofta lyfts fram är att det nuvarande systemet premierar kvantitet istället för kvalitet, d.v.s. att det lönar sig för forskare att publicera flera mindre studier istället för en större och mer välgjord. Ofta anförs också att ett alltför starkt fokus på bibliometriska mått (antal publiceringar, antal citeringar, eller en kombination av dessa) bidrar till den här utvecklingen. SUA delar till stor del den bedömningen.

SUA anser att all bedömning av forskningskvalitet ska baseras på sakkunnigbedömning (s.k. *peer review*), d.v.s. den process där forskning och forskare granskas och bedöms av andra forskare inom samma ämnesområde. Sakkunnigbedömning fungerar väl för att bedöma vetenskapliga kvalitet och potential och kan tillämpas för granskning på alla nivåer: lärosäten, institutioner och individer. Vid väl genomförd sakkunnigbedömning vägs såväl kvalitativa som kvantitativa kriterier samman. Syftet med en samlad bedömning är att ta hänsyn dels till tidigare meriter – som beskriver förmågan att bedriva framstående forskning – och potentialen till banbrytande och nydanande forskning.

Relevanta kvantitativa kriterier för att utvärdera individer är bl.a. bibliometriska mått, erhållna externa anslag och handledning av doktorander. Samma kriterier kan även användas på organisationsnivå och vid behov kompletteras kriterier för internationalisering, jämställdhet, framgångsrika externa rekryteringar och införande av biträdande lektorat. En fördel med kvantitativa mått, såsom bibliometri, är att de sammanfattas i siffror som kan jämföras. En nackdel med bibliometriska mått är att de bara kan användas för jämförelser inom ett ämnesområde eftersom publiceringstraditionerna skiljer sig kraftigt mellan t.ex. humaniora (monografier) och medicin (vetenskapliga artiklar i internationella tidskrifter). Även inom samma ämnesområde är ett alltför stort fokus på bibliometriska mått olämpligt eftersom bibliometri är tillbakablickande och tenderar att likrikta forskningen. Ensidigt fokus på bibliometriska mått riskerar också att missgynna yngre forskare och forskare som byter inriktning eller försöker etablera nya forskningsområden och idéer. För att verkligen identifiera de banbrytande och nyskapande projekten och individerna behöver kvalitativa kriterier – såsom potential, nyskapande och kreativitet – tas med i bedömningen. Det är därför viktigt att bedömning av forskningsprogram, forskningsplaner, innovationspotential och potential för forskningen att vara banbrytande tillmäts stor vikt vid bedömning av både individer och organisationer.

Nationellt ramverk för att bedöma kvalitetsarbetet på lärosäten

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har på regeringens uppdrag föreslagit ett ramverk för bedömning av lärosätenas kvalitetsarbete. Syftet är att utvärdera lärosätenas processer och rutiner för kvalitetsarbetet, däremot tas ingen hänsyn till kvaliteten på den forskning som *de facto* bedrivs. SUA anser att ramverket måste kompletteras så att det blir tydligt att syftet med lärosätenas kvalitetsarbete är att stödja framstående forskning av hög kvalitet. Då ramverket som utvecklas av UKÄ bara ska utvärdera lärosätenas kvalitetsarbete behöver det kompletteras med utvärderingar av kvaliteten på den faktiska forskningen och jämförelser av hur den står sig i relation till andra lärosäten och länder.

Framgångsrik rekrytering till forskar- och lärartjänster är en av de absolut viktigaste processerna för att uppnå hög forskningskvalitet, jämställdhet och jämlikhet. SUA anser därför att lärosätenas processer för rekrytering och befordran bör utvärderas som en del i det nationella ramverket.

Nationell utvärdering av forskningskvalitet

I en alltmer globaliserad värld konkurrerar lärosäten och forskare inte bara inom landet utan även i hög utsträckning internationellt. För att säkerställa att Sverige inte tappar i konkurrenskraft är det nödvändigt att regelbundet utvärdera svenska lärosäten och svensk forskning genom jämförelser såväl nationellt som internationellt. För att utvärderingen ska bli kvalitetsdrivande bör utfallet vara vägledande vid fördelning av forskningsmedel. Utvärdering är nödvändig men tar tid från kärnverksamheten. SUA förespråkar därför att antalet utvärderingar hålls nere och att syftet med dem är glasklart redan från start så att utfallet verkligen kommer till nytta. Det är också viktigt att utvärderingar utformas så att de långsiktighet främjar forskning av högsta kvalitet och inte uppmuntrar till kortsiktig optimering. SUA föreslår att lärosäten och forskningsråd börjar samarbeta kring

utvärdering och uppföljning av forskningskvalitet så att flera myndigheter kan utgå från samma underlag och resultat. Detta skulle spara mycket tid och pengar för alla inblandade.

Vetenskapsrådet (VR) genomför just nu en pilotstudie för hur nationell utvärdering av ett forskningsämne kan gå till. SUA är positiva till att uppdraget ligger hos VR eftersom deras arbete med att bedöma forskningskvalitet inom alla ämnesområden har hög trovärdighet inom sektorn. Om VR:s nationella utvärderingar utformas smart bör de kunna användas som beslutsunderlag av regering, forskningsråd och lärosäten och minska behovet av ytterligare utvärderingar.

Internationalisering och mobilitet

Internationalisering och mobilitet leder till högre kvalitet i forskning och undervisning såväl globalt som vid svenska lärosäten. Kunskaps- och innovationssystemet förnyas genom inflöde av nya idéer, perspektiv och metoder. Innovation och ekonomi stimuleras och därigenom stärks Sveriges internationella konkurrenskraft.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- ett viktigt syfte med internationalisering är att öka kvaliteten i forskning och högre utbildning,
- internationalisering bör utgå från forskarens vardag och sträva efter att minimera hinder för rekrytering, rörlighet och kommunikation,
- internationalisering berör många olika delar av systemet och alla berörda parter, (regering, forskningsfinansiärer, lärosäten och enskilda forskare) måste hjälpas åt.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- mobilitet mellan länder, lärosäten och ämnesområden tillmäts högt meritvärde vid tjänstetillsättning och tilldelning av forskningsmedel,
- statliga forskningsmedel kan användas för att finansiera mobilitet för forskare (post-dok, sabbatsvistelse) inklusive kostnader för medföljande familj,
- doktorand-, forskar- och lärartjänster utlyses internationellt,
- staten säkerställer en smidig och rättssäker hantering av migrationsärenden för forskare och studenter,
- lärosätena säkerställer att internationella studenter och forskare kan verka på lika villkor som svensktalande,
- Sverige värnar finansieringen till ERC inom EU:s nästa ramprogram för forskning och innovation.

Mobilitet

Att forskare rör sig mellan länder och lärosäten bidrar till ökad forskningskvalitet genom att kunskaper och erfarenheter sprids mellan olika forskningsmiljöer. Det svenska forskningslandskapet kännetecknas av en jämförelsevis låg mobilitet och många forskare stannar på samma lärosäte, ibland samma institution, under hela karriären. För att motverka detta behöver mobilitet uppmuntras och underlättas. Sveriges unga akademi (SUA) anser att mobilitet, särskilt internationell sådan, bör vara en merit vid tjänstetillsättning. Detta är viktigt både vid tillsättning av meriteringstjänsten biträdande lektor och vid senare karriärsteg. För att en sådan princip ska få genomslag bör ekonomiska incitament användas, t.ex. kan mobilitet vägas in när lärosäten fördelar medel internt. SUA anser att mobilitet bör vara en merit även vid forskningsfinansiärernas bedömningar av ansökningar. I sammanhanget är det viktigt att påpeka att även mobilitet mellan samhällssektorer och vetenskapliga områden förnyar och vitaliserar forskningen och bör tillmäts meritvärde och stödjas med praktiska åtgärder.

Mobilitet genom hela karriären

Mobilitet är eftersträvansvärt genom hela forskarkarriären eftersom den ger nya perspektiv och kontakter och därmed bidrar till kreativitet och forskning av högre kvalitet. För mer seniora forskare ger så kallade sabbatsvistelser (s.k. *sabbaticals*) möjlighet att under en tid vistas i en forskargrupp i ett annat land. SUA ser positivt på att forskningsfinansiärer och lärosäten ger bidrag för sabbatsvistelser då många forskare avstår p.g.a. svårigheten att finansiera en längre utlandsvistelse. Lärosätena som arbetsgivare kan också uppmuntra och förenkla genom att se över interna regelverk som försvårar längre frånvaro, och låta möjligheten till sabbatsvistelse ingå i lektorat och professurer.

Sänk trösklarna för internationell mobilitet

För många forskare är första steget efter disputation att vistas en tid utomlands för s.k. postdok. Tiden för detta sammanfaller ofta med att forskaren etablerar familj och skaffar barn. SUA anser därför att det är viktigt att sänka trösklarna för internationell mobilitet genom att underlätta för forskare att förena karriär och familj. Exempel på sådana åtgärder är att forskningsfinansiärer och lärosäten ger kompletterande medel för att fullt ut täcka kostnaden för medföljande familj och barnomsorg under postdok och sabbatsvistelser så att båda föräldrarna kan arbeta.

Internationalisering av svenska lärosäten

Tillsättning av tjänster

Ett tydligt och transparent system för rekrytering och meritering främjar både internationalisering och jämställdhet och därmed också hög forskningskvalitet. Det är därför av stor vikt att alla anställningar – doktorander, undervisande och forskande personal – annonseras öppet internationellt och på så sätt att sökande utanför lärosätet och landet kan upptäcka och söka tjänsterna.

För att Sverige ska vara attraktivt för studenter och forskare måste migrationsprocessen fungera väl. I september 2019 lämnade regeringen en proposition⁸ med förslag på nya regler för bl.a. uppehållstillstånd för forskning och studier inom högre utbildning. Den innehåller även förslag om längre tillståndstider och kortare handläggningstider. SUA vill betona att det är av stor vikt för Sveriges internationella konkurrenskraft att uppehållstillstånd beviljas för hela studietiden för studenter på alla nivåer samt att processerna effektiviseras och handläggningstiderna minskas.

Svenskspråkiga lärosäten och mobilitet

En förutsättning för att utländska studenter och forskare ska vilja söka sig till Sverige är att de får möjlighet att verka på likvärdiga villkor som svensktalande studenter och personal. SUA vill därför att lärosätena underlättar för utländska studenter och forskare genom att tillhandahålla informationsmaterial och webbsidor på engelska, information vid behov ges på engelska i e-post och på möten, erbjuda språkutbildning och språkstöd för studenter och anställda, och mentorskapsprogram för att integrera utländska kollegor i de kollegiala processerna.

Det europeiska samarbetet

Inom EU bedrivs omfattande samarbete kring frågor om högre utbildning, forskning och innovation och en viktig del är ramprogrammen för forskning och innovation. I förhandlingarna om kommande ramprogram anser SUA att det är av största vikt att regeringen värnar finansieringen av den fria forskningen genom det europeiska forskningsrådet (ERC). ERC har en unik och avgörande roll som finansierare av banbrytande grundforskning inom alla ämnesområden.

Storbritannien är en av Sveriges viktigaste samarbetspartner för forskning och det vore förödande om ett utträde ur EU lade hinder i vägen för det samarbetet. Det är viktigt att säkerställa att nära forskningssamarbete med Storbritannien är möjligt även om landet skulle lämna unionen.

⁸ Prop. 2019/20:9. Nya regler om uppehållstillstånd för forskning och studier inom högre utbildning.

Jämlikhet och jämställdhet

Att alla människor ges likvärdiga förutsättningar handlar om både rättvisa för individen och kvalitet i forskningssystemet. När samhället inte tillvarar alla människors fulla begåvning går vi miste om potentiella vetenskapliga genombrott och innovationer.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- alla studenter och forskare ska ges likvärdiga möjligheter att utvecklas och lyckas, vilket bara kan ske om hela verksamheten strävar mot jämlikhet och jämställdhet,
- rekrytering och befordran är nyckelprocesser för att främja jämställdhet och jämlikhet,
- god arbetsmiljö främjar jämställdhet och jämlikhet,
- det krävs strukturella förändringar kring hur vi arbetar, rekryterar och värderar varandra inom akademien,
- strukturella förändringar bör beakta att kvinnligt och manligt samverkar med andra aspekter såsom socioekonomisk bakgrund och etnicitet, och ta hänsyn till att olika ämnesområden och lärosäten kan behöva olika verktyg och insatser.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- lärosätena inför transparenta och kvalitetssäkrade processer för rekrytering och befordran,
- lärosätena genomför åtgärder för en bättre arbetsmiljö,
- regeringen utreder varför andelen män på grundutbildningen minskar,
- jämställdhetsintegreringen fortsätter och kopplas till ekonomiska incitament, t.ex. genom att öronmärka en del av basanslaget,
- regeringen gör en nationell satsning på att låta grundskoleelever komma i kontakt med framstående forskningsmiljöer för att minska den sociala snedrekryteringen till högre utbildning och forskning.

Jämställd och jämlik karriär

Idag utgör kvinnor ca 60 % av studenterna på grundutbildningen, knappt 50 % på forskarutbildningen och 29 % av professorerna⁹. Det råder alltså en könsobalans med en underrepresentation av män på grundutbildningen och ett bortfall av kvinnor på högre tjänster. Forskningen ger inga entydiga svar på varför fler kvinnor lämnar akademien och det tycks inte heller finnas någon enkel åtgärd som löser problemet. I sammanhanget är det viktigt att uppmärksamma att kön inte är den enda möjliga grunden för diskriminering; även sexualitet, etnicitet, ålder etc. kan utgöra grunder för diskriminering. Minoriteter som tillhör flera kategorier riskerar att utsättas för dubbel diskriminering.

Tidigare försök att förbättra jämställdheten för forskare och lärare har bl.a. kritiserats för bristen på långsiktighet och systematisk uppföljning. Kortsiktiga punktinsatser och eldsjälars räcker inte utan det behövs strukturella förändringar kring hur vi arbetar, rekryterar och värderar varandra inom akademien. Sveriges unga akademi (SUA) anser att transparenta processer för rekrytering

⁹ Universitetskanslersämbetet (2019) *Universitet och Högskolor Årsrapport 2019*

och befordran, baserade på tydliga kriterier, är en nyckelfråga för ökad jämställdhet och jämlikhet (se kapitlet "Rekrytering och karriärvägar"). God arbetsmiljö är en annan viktig åtgärd då det är vanligare bland kvinnor än män att välja bort en akademisk karriär p.g.a. negativ särbehandling, svårigheter att kombinera arbete och familj, eller bristande stöd från lärosätet. För att vända en utveckling som leder till att många forskartalanger går förlorade från akademien krävs förbättrade insatser kring arbetsmiljö, samt ett mer aktivt och inkluderande ledarskap på lärosätes- fakultets- och institutionsnivå vid samtliga lärosäten. Ledarskapsutbildning i jämställdhet och jämlikhet bör erbjudas alla med ledarskaps- eller handledaransvar. Dessutom bör aktiv hänsyn tas till föräldraskap vid tjänsteplanering, inklusive undervisning och administrativa uppdrag. Nyanställda biträdande lektorer bör även erbjudas karriärplanering för att underlätta för dem att meritera sig för befordran.

Orsaken till att färre män än kvinnor söker till grundutbildningen är till stora delar okänd och SUA föreslår att regeringen ger lämplig myndighet i uppdrag att utreda detta närmare.

Jämställdhetsintegrering

Under perioden 2016–2019 har lärosätena haft i uppdrag av regeringen att utveckla arbetet med jämställdhetsintegrering. Det innebär att ett jämställdhetsperspektiv ska införlivas i allt beslutsfattande och i alla delar av lärosätenas verksamhet. SUA anser att arbetet med jämställdhetsintegrering på lärosätena bör permanentas. Då jämlikhet och jämställdhet formas i de dagliga verksamheterna bör jämställdhetsintegrering vara en del i institutionens dagliga verksamhet och inte leda till ökad administration. Institutionerna bör ansvara för att genomföra lämpliga åtgärder; t.ex. att avsätta resurser för att rekrytera framstående forskare av underrepresenterat kön, mentors- och ledarskapsprogram, aktiv karriärplanering samt innehållsstöd (extra forskningstid, administrativ support, doktorandfinansiering m.m.) som underlättar för biträdande lektorer att meritera sig till lektorer. Målet med ett aktivt likabehandlings- och jämställdhetsarbete är att forskartalanger ges möjlighet att växa och utvecklas oavsett etnicitet, social bakgrund, kön, funktionsnedsättning, eller andra faktorer utöver flit och begåvning. På så vis bygger vi kreativa och starka forskningsmiljöer och framstående lärosäten.

Framgångsrikt jämställdhetsarbete är beroende av prioriteringar på lärosätes-, fakultets- och institutionsnivå och för att ge lärosätena starkare incitament att bedriva jämställdhetsintegrering kan en del av basanslaget öronmärkas för detta. Lärosätenas arbete för ökad jämställdhet och jämlikhet bör även följas upp på nationell nivå, dels för att premiera lärosäten vars satsningar ger tydliga resultat och dels för att sprida kunskap om *best practise*.

Jämställdhetsintegrering och begreppet akademisk excellens

Utvärdering av excellens baseras i många fall på dolda normer och förväntningar om vem som är forskare. Det skapar hinder för personer som inte lever upp till normerna om vetenskaplig excellens som finns inom olika vetenskapsområden, även om deras faktiska meriter visar att de är framstående forskare. Jämställdhetsintegrering är ett effektivt verktyg för att motverka sådana stereotyper och för att skapa förutsättningar för en jämlik och jämställd forskarkarriär. För att motverka att dolda normer får genomslag vid rekrytering och befordran är det viktigt att dessa processer är transparenta med tydliga kriterier.

Breddad studentrekrytering

Universitetskanslersämbetet har rapporterat¹⁰ att den sociala snedrekryteringen ökar. Social snedrekrytering tar sin början redan under tidiga skolåren och cementeras genom valet av högre utbildning och lärosäte, eller valet att inte söka till högre utbildning alls. För att stävja utvecklingen krävs därför tidiga insatser för att exponera och entusiasmera barn och ungdomar för högre utbildning och forskning. Grundskolan har en avgörande roll för att öka kontaktytan mellan elever och den akademiska världen genom t.ex. studiebesök och att forskare gästundervisar i grundskolan och fungerar som ambassadörer för forskning och högre utbildning. Det kan delvis ske med digitala kontakter men betydelsen av individuella möten ska inte underskattas. SUA föreslår att regeringen gör en nationell satsning på att låta grundskoleelever komma i kontakt med framstående forskningsmiljöer. Det är viktigt att satsningen innefattar skolelever med olika bakgrund och i hela Sverige, samt att skolungdomarna får möta forskare från många ämnesområden för att bredda synen på vad vetenskap är och vem som kan bli forskare. Att grundskoleelever får möta forskare och vetenskap på ett tidigt stadium är också viktigt för att motverka skepsis mot vetenskap och kunskap.

¹⁰ Högskoleverket (2006) Rapport 2006:2 R. Forskarutbildning och forskarkarriär – betydelsen av kön och socialt ursprung

Samverkan

Begreppet samverkan används för att beskriva interaktioner och samarbeten mellan lärosäten och forskare, och det omgivande samhället – inklusive företag och offentlig sektor. Att verka för kunskapsutbyte och att kunskap ska komma till nytta i samhället är en självklar del i högre utbildning och forskning.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- samverkan i dess bredaste mening är en naturlig och kvalitetsdrivande del av lärosätenas verksamhet,
- för att samverkan ska vara meningsfull bör den utgå från lärosätets kärnverksamhet: att bedriva framstående forskning och utbildning.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- begreppet samverkan breddas till att innefatta alla former av samverkan, även sådan som inte drivs av ekonomiska intressen,
- regeringen tydliggör att lärosätena har ansvar för att ge forskarna goda förutsättningar för samverkan med omgivande samhälle,
- samverkan inte utvärderas eller ligger till grund för fördelning av resurser, utan ses som en integrerad del – och effekt av – forskning och utbildning.

En bredare definition av samverkan

Sveriges unga akademi (SUA) ser positivt på att diskussionen om samverkan har skiftat från ett snävt fokus på innovation och kommersialisering av forskningsresultat mot en bredare definition av samverkan. Vi anser att det är viktigt att ge utrymme även för samverkan som inte leder till direkta ekonomiska resultat, men som ändå är viktig för kunskapsuppbyggnad och relationsbyggande mellan olika delar av samhället och forskningen.

Utvärdering av samverkan

Omfattande och meningsfull samverkan förekommer hela tiden men leder inte nödvändigtvis till omedelbart genomslag av forskningsresultat utanför akademien. Därför är det viktigt att hålla isär begreppen *samverkan* och *genomslag*.

För att samverkan ska vara meningsfull måste den utgå från lärosätets kärnuppdrag, d.v.s. att bedriva framstående forskning och utbildning. Av den anledningen är det inte möjligt att lägga ansvaret för samverkan på den enskilda forskaren utan istället är det viktigt att lärosätena skapar förutsättningar för forskarna att samverka. Lärosätenas ansvar för att skapa goda förutsättningar för sina forskare att utföra samverkansuppgiften i samklang med kärnuppdraget bör förtydligas.

Då samverkan bör vara integrerad i forskning och högre utbildning motsätter sig SUA utvärderingsmodeller som lyfter ut samverkan som en egen variabel. Förenklade utvärderingar där antal gemensamma projekt och sampublikationer mellan forskare och externa partners räknas bör undvikas.

Om staten ändå vill utvärdera kan man istället se till vilket genomslag som forskningen får. Det finns goda exempel från t.ex. Storbritannien och Nederländerna där man utvärderar forskningsgenomslag i samhället genom kvalitativa undersökningar som samlar goda exempel. Det är dock viktigt att minnas att forskningens genomslag i samhället ibland kommer snabbt, medan det i andra fall kan dröja många år för att sedan leda till omvälvande förändringar. Så är det ofta med grundforskning där målet är att förstå en grundläggande process eller skeende, medan tillämpningen av kunskapen kommer först långt senare och ibland även inom ett helt oväntat område. Ett exempel är årets (2019) Nobelpris i kemi – litiumjonbatteriet. Grunden lades redan på 1970-talet då en av pristagarna började forska på supraledare. Idag används laddningsbara batterier i allt från mobiler till elbilar och bidrar i allra högsta grad till nytta för mänskligheten och en förhoppning om ett fossilfritt samhälle.

Slutligen vill vi poängtera att samverkan mellan lärosäten och externa aktörer inte är helt okomplicerad och i vissa fall kan vara negativ, om det leder till att externa parter på ett olämpligt sätt försöker påverka val av frågeställningar och publicering av resultat. I takt med att lärosäten och forskare samverkar mer behövs också en diskussion om detta för att bibehålla förtroendet för forskningens integritet.

Öppen vetenskap

Öppen vetenskap är ett paraplybegrepp för olika åtgärder som främjar kunskapsutbytet inom forskningen, och mellan forskare och det omgivande samhället. Att forskningsresultat kommuniceras, sprids och används är i linje med forskningens ideal om att främja kunskap, upplysning och demokrati. I diskussionen om öppen vetenskap är det dock viktigt att hålla isär behoven för olika intressenter, såsom forskare, näringsliv och intresserad allmänhet.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- övergången till öppen vetenskap måste förankras i forskarsamhället,
- övergången till öppen vetenskap måste ske på ett sätt som inte riskerar det långsiktigt övergripande målet att sträva efter högsta forskningskvalitet.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- regeringen håller fast vid ambitionen i förra forskningspropositionen att övergången till öppen vetenskap ska ske under en tioårsperiod,
- regeringen säkerställer att övergången till *open access*-publicering är väl förankrad i forskarsamhället och att finansieringen är löst innan förändringen genomförs,
- lärosäten och forskningsfinansiärer tar ansvar för teknisk infrastruktur och rutiner för att hantera och tillgängliggöra forskningsdata.

Öppen tillgång till vetenskapliga publikationer och *open access*-publicering

En övergång till s.k. *open access* för vetenskapliga publikationer är positivt då det ger fler möjlighet att ta del av forskningsresultat, t.ex. forskare eller andra professioner som är verksamma utanför lärosätena och saknar prenumerationer på vetenskapliga tidskrifter. I forskningspropositionen 2016 angav regeringen att övergången till öppen tillgång till vetenskapliga publikationer och forskningsdata förväntades ske under en tioårsperiod. Sveriges unga akademi (SUA) stödjer den planen och anser att den forcerade diskussion om *open access*-publicering som förts nationellt och inom EU riskerar att leda fel. Ett grundläggande och helt nödvändigt krav vid en övergång till *open access*-publicering är att kvalitetsgranskning i form av sakkunnigbedömning (s.k. *peer review*) bibehålls så att den vetenskapliga kvaliteten och trovärdigheten inte komprometteras. Det är också nödvändigt att utveckla sunda och hållbara ekonomiska publiceringsmodeller som fortsätter att premiera kvalitet över kvantitet. Ett problem med flera av de ekonomiska modeller som diskuterats är att de bygger på att författaren betalar tidskriften för att publicera en vetenskaplig artikel. Sådana modeller är ett hot mot högkvalitativ forskning då de ger incitament för tidskrifter att publicera ett stort antal artiklar för att generera vinst, snarare än att publicera artiklar som håller hög kvalitet och bidrar med viktiga forskningsresultat.

Öppen tillgång till forskningsdata

SUA är generellt positiva till att forskningsdata görs tillgängliga så långt som möjligt, med hänsyn till praktiska, juridiska och etiska avvägningar. Öppen tillgång till forskningsdata möjliggör för andra forskare att re-analysa och återanvända redan publicerade data. Re-analys av data är ett effektivt sätt att validera tidigare studier och upptäcka eventuella felaktigheter, vilket är en viktig del i att främja forskningskvalitet. Möjligheten för flera forskargrupper att återanvända data effektiviserar också forskningen genom att öppna upp möjligheter att använda data i andra forskningsprojekt. En viktig del när forskningsdata återanvänds och re-analyseras är att forskarna refererar till den ursprungliga studien, vilket gör det till en merit för de ursprungliga författarna att dela data. SUA vill också poängtera att det inte är möjligt att lägga ansvaret för att tillgängliggöra forskningsdata enbart på den enskilda forskaren. Lärosätena och forskningsfinansiärer måste ta ett tydligt ansvar för den tekniska infrastruktur och de rutiner som behövs för att hantera och tillgängliggöra forskningsdata. Att dela och återanvända forskningsdata måste vara relativt enkelt och inte leda till en ökad administrativ börda eller kostnad för forskarna.

Öppen tillgång till data innebär också att forskningsdata blir tillgängliga för andra än det akademiska forskarsamhället, såsom företag och offentlig sektor. Att tillgängliggöra data för den typen av användning ställer ofta högre krav på bearbetning och förädling av forskningsdata, vilket är tidskrävande och kostnadsdrivande. Det är därför viktigt att poängtera att tillgängliggörande av forskningsdata måste hanteras olika beroende på vem mottagaren är och vilka förkunskaper mottagaren har. Den potentiella kostnaden för att göra forskningsdata tillgängliga för andra än forskare får inte belasta forskningsbudgeten. Parallellt med att forskningsdata öppnas upp behövs en etisk diskussion kring avvägningen mellan nytta och eventuella risker.

Inkludera alla ämnesområden

Diskussionen om öppen tillgång till vetenskapliga publikationer som forskningsdata har länge fokuserat på naturvetenskap, teknik och medicin och behöver nu breddas för att vara framgångsrik. Det är viktigt att beakta att olika ämnesområden kommit olika långt i processerna och att utmaningarna skiljer sig åt. I vissa ämnesområden är det redan idag praxis att vetenskapliga artiklar och forskningsdata deponeras i öppna arkiv. Inom andra ämnesområden finns det fortfarande stora utmaningar att ta hänsyn till såsom publicering av monografier, hantering av känsliga personuppgifter och hantering av kvalitativa data som är svåra att anonymisera. För att fånga hela komplexitet är det viktigt att forskare från många ämnesområden deltar i de expertgrupper för öppen vetenskap som tillsätts på lärosäten och andra myndigheter.

Andra aspekter av öppen vetenskap

I begreppet öppen vetenskap ryms även medborgarforskning och forskningskommunikation. SUA menar att dessa redan är en del i lärosätenas samverkansuppdrag och att det skapar förvirring när detta blandas in i diskussionen om öppen vetenskap. Det riskerar att minska fokus på *open access*-publicering och öppen tillgång till forskningsdata, vilka är de två stora frågorna som behöver lösas på systemnivå för att möjliggöra öppen vetenskap.

Lärosätenas roll i en föränderlig värld

Lärosätens och forskarnas autonomi

Akademisk frihet, integritet och kvalitet är grundläggande akademiska kärnvärden. De är förutsättningar för att lärosätena ska kunna fullgöra sitt uppdrag och för medborgarnas tillit till att lärosätena inte styrs eller begränsas av politiska, ekonomiska eller andra intressen. Den akademiska friheten är en förutsättning för lärosätens oberoende roll som beskyddare av vetenskap och kunskap och som en kritiskt reflekterande kraft i samhället.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- akademisk frihet är en förutsättning för fri forskning och utbildning på vetenskaplig grund,
- lärosätens och forskarnas autonomi måste stärkas i relation till den politiska makten.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- regeringen utreder möjligheten att driva lärosäten i annan form än som myndigheter,
- universitetslärares akademiska frihet skyddas i lag så att högre utbildning ges samma juridiska skydd som forskningen redan har,
- Sverige står upp för akademisk frihet internationellt genom att markera mot länder som inskränker lärosätens och forskarnas frihet,
- regeringen utreder hur vetenskapliga publikationer och deras författare kan få adekvat skydd.

Stiftelser som alternativ organisationsform för lärosäten

Lejonparten av svenska lärosäten är myndigheter, men som en del i 1993-års högskolereform omvandlades Chalmers tekniska högskola och Jönköping University till stiftelser. Motiven var att öka kvaliteten, minska den statliga styrningen av verksamheten och bidra till utveckling av högskolesektorn genom en ökad mångfald av organisationsformer. Sveriges unga akademi (SUA) anser att de argumenten fortfarande är giltiga. 2013 var stiftelsefrågan aktuell igen men den departementspromemoria¹¹ som skrevs ledde inte till några konkreta förslag och därefter lades diskussionen om stiftelser på is. Då omvärlden har förändrats snabbt under de sex år som gått sedan utredningen avbröts anser SUA att regeringen bör tillsätta en ny utredning som förutsättningslöst belyser alternativa organisationsformer för lärosäten. Vi vill samtidigt understryka att oavsett organisationsform är det av avgörande betydelse att alla svenska lärosäten bedriver en verksamhet som utgår från de akademiska kärnvärdena, ett starkt kollegialt ledarskap samt transparens och öppenhet i linje med offentlighetsprincipen.

Stärkt lagskydd för högre utbildning

Grundlagen skyddar forskningens frihet och högskolelagen anger ”att forskningsproblem får fritt väljas, att forskningsmetoder får fritt utvecklas samt att forskningsresultat får fritt publiceras.” Liknande skydd i lagen för högre utbildning saknas och SUA anser att detta omgående måste åtgärdas så att rätten att besluta om utbildningens innehåll skyddas i lag på samma sätt som friheten att välja forskningsämne.

¹¹ Ds 2013:49 Högskolestiftelser – en ny verksamhetsform för ökad handlingsfrihet

Värna den akademiska friheten nationellt och internationellt

Under de senaste åren har vi sett en oroande utveckling i världen där lärosätenas autonomi kringskärs när politiker på olika sätt försöker styra produktion och förmedling av kunskap. Ämnesområden och individer som utmanar och kritiserar makthavare och etablerade normer utsätts för hot. Det är naivt att tro att detta inte berör oss i Sverige och regeringen måste därför agera för att stärka skyddet för den akademiska friheten, t.ex. genom att utreda alternativa organisationsformer för lärosäten och införa lagskydd för högre utbildning. SUA vill också påtala behovet av att regeringen står upp för den akademiska friheten internationellt, och markerar mot länder som inskränker lärosätenas och forskarnas frihet, särskilt inom EU och det europeiska samarbetet.

Stöd till forskare som utsätts för hot

Att forskning och forskare ifrågasätts på vetenskapliga grunder är en självklar del i processen att ta fram och granska ny kunskap. Men när forskare utsätts för hot med avsikt att tystas eller osynliggöra forskningsresultat eller metoder som upplevs som obekväma måste samhället agera. Lärosätena behöver ta tydlig ställning för den fria forskningen och vidta konkreta åtgärder för att deras anställda ska känna sig trygga. Ett specifikt problem som SUA uppmärksammat är att enskilda forskare hotats att stämmas för förtal när de publicerar forskningsrön som är ofördelaktiga för ett företag. Sådana rättsprocesser kan lätt bli mycket kostsamma och riskerar att drabba den enskilda forskaren ekonomiskt eftersom varken lärosäten eller tidskrifter har möjlighet, eller ansvar, att gå in med stöd. SUA anser att regeringen bör se över detta glapp i regelverket.

Ett starkt kollegialt ledarskap

För att upprätthålla akademiska kärnvärden och en hög kvalitet på forskning och utbildning krävs ett starkt kollegialt ledarskap på alla nivåer på lärosätena. Detta är den traditionella formen för ledarskap inom akademien, men har utmanats och utarmats under senare år genom en ökad byråkratisering och starkare linjestyrning.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- ledarskapet på varje lärosäte måste vila på vetenskaplig legitimitet och kollegialitet, d.v.s. att kollegiet av lärare och forskare själva väljer vilka som ska företräda dem,
- renodlade linjeorganisationer riskerar att skapa svagt vetenskapligt meriterade chefer med lågt förtroende i verksamheten, vilket på sikt ger sämre kvalitet på högre utbildning och forskning samt urholkar de akademiska värdena och lärosätens trovärdighet i samhället.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- högskoleförordningen ändras så att en majoritet av lärosätets styrelse utses av kollegiet, d.v.s. lärare och forskare, och att den kollegiala representationen ska vara i majoritet,
- samma princip tillämpas för styrelser på alla nivåer inom lärosätena,
- alla rektorer ska ha starka vetenskapliga och pedagogiska meriter, samt väljas av kollegiet.

Sammansättning av lärosätets styrelse och andra beslutande organ

Enligt högskoleförordningen ska styrelserna för statliga lärosäten bestå av ordföranden och fjorton ledamöter. Regeringen utser åtta ledamöter och ordföranden, tre ledamöter utses av lärarna och tre av studenterna vid lärosätet. Sveriges unga akademi (SUA) anser att högskoleförordningen bör ändras så att en majoritet av styrelseledamöterna utses av kollegiet, och att den kollegiala representationen i styrelsen ska vara i majoritet. På så vis stärks det akademiska ledarskapet och styrelsen får större legitimitet både internt och externt. På samma sätt ska även en majoritet av ledamöterna i institutionsstyrelser och andra beslutande organ inom lärosätet vara lärare och forskare som utsetts av kollegiet. Den kollegiala representationen ska utgöras av forskande och undervisande personal (professorer, lektorer och biträdande lektorer).

Val av rektorer och andra formellt utsedda akademiska ledare

Rektor vid ett lärosäte utses formellt av regeringen, vanligen efter förslag från lärosätet. Med den rådande utvecklingen där linjestyrning och *new public management* stått högt i kurs har rektorsposten allt oftare kommit att besättas baserat på administrativa meriter. SUA anser att det är av yttersta vikt att samtliga akademiska ledare, inklusive rektor, är framstående lärare och forskare för att åtnjuta kollegiets förtroende. Vi är övertygade om att det krävs en gedigen vetenskaplig och pedagogisk grund för att förstå och leda en akademisk organisation och ta strategiska beslut rörande verksamheten. Rektorer, dekaner och prefekter måste ha kollegiets förtroende som

akademiska ledare för att lyckas i sina uppdrag och en förutsättning för detta är den kollegialt förankrade rekryteringsprocessen.

Åtgärder för att stärka det kollegiala ledarskapet

Arbetet med att rekrytera vetenskapligt starkt meriterade rektorer behöver börja på lägre nivå, där prefektskap är ett vanligt första steg. För att motivera framstående yngre forskningsledare att axla rollen som prefekt, parallellt med forskning och undervisning, är det nödvändigt att ge tillräckligt med administrativt stöd. Fokus för prefekten (samt dekan och rektor) ska inte vara att sköta administrativa uppgifter, utan istället att ta ett strategiskt ledarskap för frågor som rör forskning och utbildning. SUA uppmanar därför lärosätena att införa delat ledarskap med en vetenskapligt och pedagogiskt välmeriterad akademisk ledare och en underställd administrativ chef. På så vis underlättas för akademiska ledare att bedriva undervisning och forskning parallellt med ledaruppdraget. Även andra åtgärder bör övervägas för att göra prefektskapet mer attraktivt, företrädesvis kompensation för missad forskningstid.

Högre utbildning

Den högre utbildningen ska vila på vetenskaplig grund och präglas av ständig utveckling och förbättring. För att konkurrera i en alltmer global värld är det avgörande med utbildning av högsta kvalitet och lärosätena spelar därför en helt avgörande roll i kunskapssamhället och för Sveriges utveckling.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- det stora antalet lärosäten i Sverige riskerar leda till en utarmning av resurserna så att inget lärosäte kan hålla en internationellt sett hög kvalitet på utbildning och forskning,
- genom en tydligare ansvarsuppdelning och profilering av lärosätena kan statens resurser användas mer kostnadseffektivt.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- regeringen ser över möjligheten att samla avancerad utbildning på färre lärosäten för att upprätthålla en hög kvalitet,
- regeringen underlättar för lärosäten att samarbeta om gemensamma utbildningar,
- basanslaget för utbildning även i fortsättningen används för utbildning på grund-avancerad och forskarnivå, medan kompetensutveckling i form kortare kurser för yrkesverksamma finansieras på annat sätt.

Kopplingen mellan forskning och utbildning

Det är självklart och nödvändigt att all högre utbildning ska vara forskningsanknuten på så vis att den vilar på en fast vetenskaplig grund och att utbildningen tar hänsyn till de senaste forskningsrönen. Forskningsanknytning behöver däremot inte innebära att grundutbildning och forskning inom ett ämne bedrivs geografiskt på samma plats. Det är varken praktiskt eller ekonomiskt möjligt att bedriva framstående forskning och utbildning inom alla ämnen på alla lärosäten. För att knyta samman forskning och högre utbildning i hela landet krävs därför andra lösningar. Distansutbildning är en viktig åtgärd, andra kan vara kompetensutveckling av lärare och gästföreläsare från andra lärosäten.

Samarbete mellan lärosäten

Samarbete mellan lärosäten är ett sätt att forskningsanknyta utbildning utan att forskning inom det aktuella ämnet bedrivs på det enskilda lärosätet. Samarbete kan också underlätta för lärosäten att bedriva utbildning inom ämnen med få studenter. Med ett litet studentunderlag kan konkurrens mellan lärosäten i värsta fall leda till att inget lärosäte får tillräckligt många sökande trots att det totala studentantalet skulle räcka till att ge utbildningen på ett lärosäte. Regeringen bör därför uppmana till profilering och underlätta för lärosäten att ge gemensamma utbildningar.

Lärosätens roll för högre utbildning, livslångt lärande och kompetensförsörjning

Den omvälvning som Sverige genomgår, med en snabbt föränderlig arbetsmarknad där nya yrkesroller växer fram och gamla försvinner som en följd av digitalisering, globalisering och automatisering, ställer höga krav på lärosätena att utbilda för framtiden. Från näringslivet framförs ofta önskemål om att utbildningsutbudet ska skraddarsys för att matcha företagets behov av arbetskraft. Sveriges unga akademi (SUA) delar inte den bedömningen utan vill förändra diskursen om ”arbetsmarknadens behov” så att värdet av kunskap och studier i sig uppvärderas. En grundutbildning på kandidat- eller masternivå tar flera år att genomföra, vilket innebär att även om lärosätena utbildar specifikt för dagens arbetsmarknad så kommer de ändå att vara för sent ute när studenterna examineras. Lärosätens grundutbildning bör därför ge studenterna en bred kunskapsbas och verktyg för att inhämta och kritiskt analysera kunskap och omsätta den genom problemlösning. Yrkesspecifika kunskaper däremot, bör istället inhämtas hos arbetsgivaren eller genom annan slags utbildning.

Det finns redan, och kommer troligen i ökande omfattning finnas, behov av fortbildning, vidareutbildning och karriärväxling för yrkesverksamma. Det är enkelt att peka ut lärosätena som ansvariga för detta och i vissa fall är detta rimligt, t.ex. när det handlar om att inhämta kunskaper som ligger nära forskningsfronten, men det krävs också andra aktörer. Om inga nya resurser tillförs utbildningssystemet så innebär satsningar hos lärosätena på fortbildning, vidareutbildning och karriärväxling för redan yrkesverksamma att medel måste tas från grundutbildningen. SUA motsätter sig detta och menar att lärosätens viktigaste utbildningsuppdrag även fortsatt ska vara på grund-, avancerad- och forskarnivå.

Lärosätens roll för Agenda 2030 och de globala hållbarhetsmålen

FN:s generalförsamling antog 2015 resolutionen Agenda 2030 för hållbar utveckling. Det innebär att alla medlemsländer i FN förbundit sig att arbeta för att uppnå en socialt, miljömässigt och ekonomiskt hållbar värld till år 2030.

SVERIGES UNGA AKADEMI ANSER ATT:

- lärosätena har en unik och viktig roll i att adressera FN:s globala hållbarhetsmål genom att tillhandahålla kunskap och lära ut ett vetenskapligt förhållningssätt där frågeställningar utforskas metodiskt och utan förutfattade meningar.

SVERIGES UNGA AKADEMI FÖRESLÅR ATT:

- Sverige verkar för att FN, eller andra relevanta organisationer, tar fram forskningsöversikter som kan användas av beslutsfattare,
- regeringen ökar Vetenskapsrådets anslag för fria projektbidrag för att säkerställa att samhället får ny kunskap som kan användas för att adressera de globala samhällsutmaningarna.

Lärosäten och forskare är – och bör vara – en viktig kunskapskälla för politiker och andra beslutsfattare. IPCC:s klimatrappporter¹² är ett bra exempel på hur forskare över hela världen samarbetar för att ge ett gediget underlag till världens beslutsfattare. Det vore bra med liknande rapporter även kring andra samhällsutmaningar.

Agenda 2030 har ett perspektiv på drygt tio år och det kan vara lockande att försöka styra forskarna mot snabba resultat. Sveriges unga akademi (SUA) anser att det är fel väg att gå, dels eftersom hållbarhetsfrågorna kommer att vara viktiga under en mycket lång framtid och dels eftersom de viktigaste forskningsresultaten inte kommer på beställning. Fokus för regeringens satsningar bör vara på grundforskning och forskarinitierade projekt, eftersom det är där som potentialen finns för att ge mänskligheten de banbrytande lösningar som vi behöver. Att dra praktisk nytta av den kunskap som redan finns och omsätta den i innovativa lösningar ser vi främst som ett uppdrag för andra aktörer än lärosätena och forskningsråden.

Lärosätena har också en avgörande roll i att ge studenter nödvändiga kunskaper för att förstå de globala utmaningarna. Inte minst genom att studenterna tillägnar sig ett vetenskapligt förhållningssätt och analytisk förmåga. SUA anser dock att det är riskabelt att styra kursinnehåll alltför mycket mot de globala målen: dels för att målen är väldigt breda och dels för att vi *de facto* inte vet vilka kunskaper som kommer att behövas i framtiden. Det bästa lärosätena kan göra är att rusta studenterna med ett kritiskt förhållningssätt och förmågan att fortsätta lära sig.

¹² Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC)